

Година 3, Број 1—2, Београд, Јануар—април 1970. год.

О једној песничкој неортодоксној идеји „венчања неба и пакла“, као и о питању шта је „иза културе“ иронија или хришћанско Откривање

Уколико на основу савремених истраживања све јасније сагледамо место и улогу науке историје, међу осталим наукама, у нашем интелекту, као и све промене које је унела у структуру наше мисли, како то примећује Лорд Актон, онда ми у нашем културном поднебљу на првом месту сагледамо, јасније, своје духовне корене, свој почетак, као и немогућност да их напустимо без најрадикалнијих последица по структуру нашег ума. Јер је и наша интелигенција, мислимо на онај образовањи, школском методологијом рада, део нашег народа, поверовала такође у пропаганду филозофа 18. века и њихов захтев да имамо више поверење у хуманисте и да заузмемо што одлучнији став против средњег века. Међутим, како примећује и историчар и филозоф историје Херберт Батерфилд, овај захтев није успео да историчари посумњају у то што бисмо назвали самим основама нашег живота, или основом ових наших „модерних времена“. Заиста, и у нашем садашњем раду на пољу историјских истраживања, огроман материјал који откривамо и публикујемо, све богатство

наше савремене историографије, потврђује тачност ових речи, посебно то да покушај, кажимо и неовесно под утицајем пропаганде филозофа из 18. века, да напустимо своје духовне основе, свој ослонац или почетак, који као духовна структура нашег поимања и општих циљева рада, присуствује у нашем уму, није успео и да савремена историја као наука делује на саму структуру нашег мишљења у том погледу, што коригује покушај промене те структуре, односно враћа нас природом рада саме логике на структуру ума кроз коју већ радимо и развијамо се као структуром своје основе. Богата савремена историографија, све бројнији документи, сведоче нам о нашем духовном и интелектуалном напору да није са својим кореном ту негде у једном од прошлих деценија или векова, а не даље од времена Епохе хуманизма и ренесанса, већ да му је корен у оној градиозној епохи људске историје када је човек после толиког напора причања, домишљања, да дође до потребне слике о животу, која би га задовољила, коначно до ње и дошао у појму самог хришћанског

Откривања; јер на супрот појму Откривања, у резигнацији, у разочарењу, да се до одговарајуће слике не може да дође, закључивало се да је боље бити и „не рођен”. Добро су нам познати сви документи, сви напори човека дохришћанског поднебља, да савлада ову несавладиву препреку за његов ум — да дође до одговарајуће слике или појма садржаја појаве историје, њених процеса, извора и увира. Савремени нам историчари откривају и то да уколико можемо да говоримо о утицају ових дохришћанских облика живота на савремене облике, на модерна времена, реч може да буде само о облику, о формама, а не и о суштини. Суштина нам је, хришћани верују, откривена, уколико се она не прима, уколико се не сагледа њен садржај, остаје опет оно што је карактеристично за дохришћанског човека — лутање, и увек коначно разочарење, са изјавама боље је бити и не рођен; треба само мало боље размотрити ликове или слике људи и жена из тог дохришћанског времена, времена стоицизма и епекурејства, онај израз ироније, неког умора и презира живота, који су нам сачувани из „врхунаца” античког времена, из времена краја Римске империје. Ванредни примерци ових „слика” налазе се по музејима широм света. Треба видети такву једну слику на сракофагу који се чува и у нашем музеју у Сремској Митровици.

Реалност ове слике односа ИРОНИЈЕ И ОТКРИВЕЊА не сагледа се у изјавама, у оваквој једној констатацији или спомени; реалност је овог нашег сагледања у напору рада и активности. Један део нашег ума увек је склон негирању оних основних вредности појмова добра или љубави као основа живота, и онда прелажење у активност ироније која се брани или покушава да утврди кроз запажање противуречности, низа противуречности, које је живот доноси сам својом несавршеношћу. Али, ово куцање „ироније”, на врата наших моћи сазнања, или неиграња вредности, или могућности сазнања суштине или садржаја историјских токова, и сваког човека у њима, једном природном логиком подстиче опет да освежавамо у нашем уму и то што смо већ сазнали или што сазнајемо кроз појам открића — чију слику имамо у Библији, у сликама Старог и Новог завета; полазећи од слике о стварању

света, од појаве историје, па до слике њеног краја — када се појављује „ново небо и нова земља”; нешто што као слика тешко улази у структуру логике нашег мишљења, али опет с друге стране, та иста структура, те исте логике, тражи те слике, истражује их. Због тога хришћани и верују да је хришћанско Откривење — БЛАГОДАТ, јер нас задовољава, коначно, као слика кроз коју имамо све од живота или цео живот као радост или дар. Али се и **благодат**, и поред тога што значи „дар који се прима незаслужено”, мора да заслужи у смислу да смо отворени да је примимо, а што даље значи да улажемо довољно напора за разумевањем свега што нам је дато, свега као живота и што припада животу, да бисмо тек онда и осетили, кроз тај напор рада или залагања, шта можемо а шта не, као и то у чему је значај самог акта Откривења. Филозофи нас упућују на разматрање колико мало оно што је у човеку, што је унутар њега, може да доспе до онога што је спољње, до оних безграничних граница света који је изван нас; али те нас границе увек интересују, и увек се за њима пружамо.

Материјал или документа о том напору, напору оног нашег унутрашњег, као потребе сазнања, ка томе што је за нас спољње, сам тај напор садржај је историје такође. Историја религија, историја филозофије, историја природних наука, све су то науке које испитују овај материјал, материјал овог напора или човековог рада. Уколико се тај рад напусти, уколико се „одустане од њега”, несумњиво онда да се јавља и такво расположење, расположење **ироније** према целокупном том раду или напору. Историја као наука нас снабдева или нам открива низ таквих докумената или сведочанства о таквим случајевима. Али, основе нашег живота или историјских токова су такве да се никада у целини од свих ово истраживање, које коначно само води благодати Откривења, не напушта, оно је увек присутно у структури опште човекове мисли; и овај рад или напор разматрања развоја човека, развоја историје, од „почетка” „ка новој земљи и новом небу”, остаје увек предмет рада и извор радости, укључен је у оно што се назива „добро дело”, без којег сама „вера” не значи ништа према речима апостола.

Један оптимизам увек постоји у том погледу, један оптимизам који коначно никада не може у потпуности да буде задовољен, али као такав на један, можемо слободно да кажемо, мистериозан начин, увек присуствује у нашем расположењу осмишљавајући наш живот и рад. Историчар Артур М. Шлезингер, који иначе верује да ништа не остаје стално, да се све увек мења, да свако доба има своје облике мисли или свој начин живота, своје структуре, своје облике или таблице морала, ипак зауставља се унеколико у овом свом тврђењу цитирајући оне који такође мисле да је могуће досегнути се до закона који владају људским прогресом или пословима, да то није ништа мање тешко од достизања закона који опет владају или управљају ветровима или плимима²⁾). Ово је оптимизам, и ако увек остаје на нивоу искреног и отвореног истраживања, без предходно заузетог става негирања, постојања његових вредности чији су циљеви у појму добра, као Основе света, тун је здравља живота.

Међутим, у тајни слободе и човековог развоја налазе и такве противуречности које збуњују, и које траже опет посебан напор њиховог савлађивања. Уколико не бисмо имали снаге за то, онда се опет појављује то расположење које бисмо назвали иронијом. Јер увек се води борба, човека у напору његовог размишљања, да дође до одговарајућих слика или појмова о животу који би га задовољили. Једни се, што се најбоље види код филозофа, песника, задржавају на традиционалним сликама, оним које још носе из детињства, кроз које се њихово друштво развија, и које кроз свој лични развој не излажу рационалној сумњи до одбацивања, већ су задовољни са тим сликама. С друге стране су они који су опет незадовољни са тим традиционалним сликама, који у себи због тога разбијају то јединство кроз које су почели да се развијају, јединство интелекта и осећања, тражећи слике, нове, које би им пружиле више интелектуалног задовољења. Овај расцеп, коначно, они морају да превазиђу, уколико не, онда се јавља баш то иронија, јер не остаје ништа друго, указује нам на то и проф. Х. Л. Велтеј; ово превазилажење, или како нам он каже, трансцендентирање овог расцепа између интелекта и осећања, сензибилитета, може да се постигне на

тај начин што ми поново усвајамо „традиционалне облике мишљења“, или слике, мада при томе остајемо, ипак, незадовољни, али у сваком случају у бољем положају него да смо потпуно без њих.³⁾ Несумњиво ово је једно ванредно запажање; али, наш је задатак овде да укажемо и на могућност задовољавања нашег интелекта, и у борби против ироније, и уколико се остане искрен и отворен према истраживању; једна отвореност, наравно, која увек прети иронијом; што значи да смо увек на „дравици бријача“, да пођемо на једну или другу страну — ка Откривењу или Иронији. Заиста поверење у Откривање је увек најбољи излаз, сигурно упућивање или удаљавање од ироније. Али, опет подвлачимо то је ствар рада, вере и добрих дела. Овде је „добро дело“ заиста то — само истраживање, како закона који владају „ветровима и плимима“ тако исто и људским напретком. Али, ово је и морално питање, питање крајње отворености и поштовања слободе истраживања, туђег рада и његових добрих дела. Иронија је када се налазе путеви ометања тог процеса уз вербалне изјаве о слободи.

То је и питање нашег времена. Историчар Артур М. Шлезингер га поставља у оквиру питања „нове тираније“; не тираније у појави каквог диктатора, узурпатора власти, већ једне сасвим друге врсте тираније, далеко сложеније, али и опасније, како налази овај филозоф историје, јер се више ради о притиску не на тело већ на унутрашњи живот човека. Појава све тираније може да буде, као што и јесте, више несвесан продукт једног развоја него свестан; али, опомена овог историчара је таква да лако сагледамо и нашу могућност отклањања ове опасности, наравно уколико је на првом месту довољно разумемо. Пре свега овај недавно преминули амерички историчар опомиње нас на „слепе силе историје“, које се несвесно међу нама развијају; тако смо и несвесно „вољни да жртвујемо шире интересе друштва за извесно замишљено садашње добро“. Али, суштина опомене овог познатог историчара јесте у томе да смо ми данас, усред свег свог напретка, огромних достигнућа на пољу технологије, материјалног прогреса, принуђени да у исто време развијамо и такву организацију, или средства организације, кроз коју лишавамо чо-

века његовог „унутрашњег живота“, јер главни терет притиска сада пада на тај његов део. Из онога што нам Шлезингер каже видимо да нам у том погледу прети све већа опасност, упркос све већег нашег материјалног успона. Тако да већ у самој тој опасности, уз све благодети лепоте новог живота у савршенијим организационим условима, или бољој материјалној бризи или обиљу материјалних добара, ту је и иронија, јер при томе све више губимо од свог богатства у оквиру појма самог човека или тога што бисмо назвали „његовим унутрашњим животом“. Наравно, ово се утолико више осећа уколико је друштво материјално развијеније. На пример, ми још можемо да говоримо, узимајући у обзир саме услове нашег историјског положаја и још делимичне неразвијености, о већем притиску код нас на „тело“ него на „унутрашњи живот“; јер тако нам може ствар да изгледа, бар се извесне опет хумане тачке гледишта. Али, ове опомене су, као филозофа историје и историчара Шлезингера, заиста веома забрињавајуће и захтевају нашу одговарајућу пажњу; на пример и у оваквом његовом казивању о положају савременог човека:

Поробљавамо се самим прогресом или резултатима прогреса... огромне су тенденције ка стандардизацији свега, униформисаности живота, ... при чему се наглашава потреба да се сви прилагођавамо једном општем току ствари. Сви постајемо слични једни другим... сви све више исто мислимо, исто се одевамо, исто задовољства тражимо, исти нас програми, забавни, или који други, бомбардују, преко новина и магазина, радија и телевизије, филма... Једном речју све више постајемо друштво или заједница папагаја. ... А све је то последица савремених облика организације, конвенционалности, ... при чему налазимо да је баш неконвенционалност то што је опасно. Погрешно схватамо лозинку „у јединству је снага“, ... јер је садашње „јединство“ израз три негативна облика нашег времена, јавног мњења, ... машинизације, ... и самог духа организације. Други мисле за нас ... Једном речју човек се све више лишава слободе, могућности различитости, диференцијације, ... и опасност је у томе — с обзиром да прогрес

зависи од неговања или храбрења баш саме различитости... Све оно што жели да стандардизује заједницу, да установи фиксирани законе, сирове облике мисли, врши у исто време и фосилизацију заједнице. ... Јер само у оном квасцу идеја, у сукобу различитих идеја и суђења, у праву појединца да развија своје сопствене мисли и облик свог сопственог карактера, лежи и могућност прогреса...4).

Заиста, сви ми ово лако примећујемо, сви се слажемо у овоме као о нечем што је толико очигледно, што је ту, присутно међу нама као наше стање ствари, наше поднебље; наравно тражимо и излаз из таквог стања ствари, предосећамо сву опасност за нашу будућност ако то преовлада.

На једној страни заиста данас смо у поднебљу у којем никада нисмо били када је у питању материјални развој нашег друштва; ту су све оне благодетне установе, за борбу против сиромаштва, болести, ране смрти, са огромним материјалних могућности за васпитавањем све ширих и ширих маса заједнице, са све већим могућностима за највише образовање свих који су по природи обдарени за то. То је несумњиво пут добра, или у симболу нашег начина мишљења, то је пут ка небу, савршенству, рају; што значи миру развоја, или срећи, управо могућности среће за све.

С друге стране, видимо да нам филозофи историје и социолози скрећу пажњу и на непожељне последице овог развоја — јер сав тај материјални прогрес тражи и све снажније облике организације, униформисаности, прилагођавања оном општем току ствари, а што је и пут свесно или несвесно и поробљавању човека, пут „новој тиранији“, а што опет значи и пут ка злу, који у нашем језичном поднебљу има и симбол за то у речи „пакао“.

Међутим, није то само наш проблем, да се ово питање тек сада први пут јавља у историји, и да посебно карактерише наше интелектуално и морално поднебље. Социолог Ж. С. Бенело нас опомиње да има племена са удаљених острва, као Јаве, на пример, у којима се то већ добро знало — да сиромашан човек није онај којем недостају материјална богатства, већ је то онај ко је без сарадника, без породице, без интим-

них пријатеља, тај је сиромашан.⁵⁾ Продукт нашег организовања, лако и то запажамо, све ове вредности, породице или пријатељства, лишава своје суштине, свог традиционалног садржаја, и поред тога што савремено друштво то ипак одржава као облике кроз које се живи и ради. Али, то има за последицу сужавање „психичког богатства“, што опет има свој утицај на дела рада или прогреса, или сарадње са тим што бисмо могли да назове моралним процеси-ма историје. Јер, у таквом поднебљу људи постају „све сиромашнији“, усред свег материјалног богатства, а ту врсту „сиромаштва“, психичког сиромаштва, прате и други облици или изрази као што су — цинизам, неповерење, било једни у друге, било у опште циљеве. Све постаје рад машине. Несумњиво када то кажемо онда морамо да мислимо и о амортизацији те машине, као и што мислимо о амортизацији својих кола за викенде, који постају све безвреднији и празнији у таквом једном поднебљу. Наравно то је процес развоја, и бар што се тиче садашњег, несумњиво, да смо сви још у поднебљу пута ка небу. Али, опомене су ту и о њима треба да водимо рачуна, да се не нагласи пут ка паклу. Јер није увек сигурно бити уверен у своје најбоље интенције

Пуно је у историји примера свег зла из тако дубоко постигнутих уверења да се жели најбоље: кажу за Робјеспера да није тражио за себе ништа у својим револуционарним напорима, да је живео аскетски, али да је изазвао у историји свог друштва један од најстрашнијих терора који се може организовати над људским животом. Сличних примера је много. Реформација и „контрареформација“, религиозни ратови које изазивају реформе Лутера и Калвина, инквизиција, као одговор на то, све су то појаве које су толико честе у историји као појаве из оног што се најбоље хтело, као пут „спасења“, као пут небу, у оно што се затим јавља као пут зла, пут ка паклу. Ако можемо онда да говоримо о новим облицима тираније, о „новој тиранији“, онда је у исто време то и пигање односа савременог нашег напора ка небу и напора у исто време да се сачувамо да то не буде и пут ка паклу.

Велики енглески песник и сликар, веома склон метафизици, у ствари један велики метафизичар као уметник, и због чега често и не-

разумљив, и уз то наравно и неортодоксан, за наше поимање, у својој иначе веома цењеној и данас поезији, био је преокупиран баш овом темом — односа неба и пакла; или како је тој својој теми и дао име: „Венчање неба и пакла“. То је тема о односу ова два највиша екстрема — добра и зла; уколико је добро неактивно и активност је зла позитивна. „Посебну ову своју поему је писао у годинама када је беснела страст француских револуционара — са страшћу на једној страни ка небу, али, пут којим нису заиста могли ићи без „венчања са паклом“. Француска револуција је само можда била повод иначе личној склоности овог песника овој теми. Али, несумњиво да целокупна његова поезија дубоко стоји везана за његово време, за све оно што се збивало непосредно пред француску револуцију, и све оно што је одмах дошло за њом.

Међутим, колико ми можемо да разумемо овог песника, његове песничке визије, подстицајно је за размишљање, не само у револуционарним временима, већ у свим, јер је у свим временима увек и иста људска природа, у којој увек има нешто што је непроменљиво — на првом месту када је у питању добро и зло.

Филозофији Вилијама Блека је до сада посвећена једна доста озбиљна пажња. Написане су већ добре студије о његовој теологији. Ми се овде сада само осврћемо на ту његову визију о сукобу и мирењу снага у историји. Данас када га читамо, интересујући се за савремене опасности које нам прете, наилазећи на низ збуњујућих за нас сукоба, налазимо у овој поезији посебне снаге и живота; када нам говори на пример; да је Добро то што је Небо, а зло то што је Пакао; али и да без „супротности нема прогреса, без Привлачности и Одбијања, Разума и Енергије, Љубави и Мржње“, да се без ових супротности, једном речју, каже нам Блек, не може „одржати људска егзистенција“. Јер из ових „супротности избија оно што се у религијама зове Богом и

Злом". Или, да је „Добро пасивно када се покорава „Разуму“, а „Зло да је активни израз Енергије“, а опет да је „Енергија Вечна радост“; али и да Христос каже „да није дошао да донесе мир већ мач“; при чему нам опет каже да је Христова делатност била делатност из инстинкта, а не из „правила понашања“; као и то да он као песник или онај који сагледа сву ову визију неба и пакла, свих ових супротности, прихвата „Анђела, који је постао Баво, за

свог посебног пријатеља са којим чита заједно Библију...“⁶⁾

Може да се укаже на то, што извесни књижевни критичари то и чине, да се у овој и оваквој поезији, која се рађала почетком прошлог века, садрже контрасти оне оштре рационалности, али и нечег сличног на супрот тој рационалности што налазимо у детињем уму; једног сагледања света дечијим инстинктом, поимањем које носи у себи дечју невиност, дечји ум.

— наставиће се —

-
- 1) Herbert Butterfield, MAN ON HIS PAST, Cambridge, England, 1969., str. 1, 124
  - 2) Arthur M. Schlesinger, NOTHING STANDS STILL, Cambridge, U.S.A., 1969 str. 38
  - 3) H. L. Weatherly, THOW MEDIEVALISTS: LEWIS AND ELIOT ON CHRISTIANITY AND LITERATURE, The Sewanee Review Spring, 1970; Sewanee, U.S.A.
  - 4) Arthur M. Schlesinger, op. cit. str. 127 — 146
  - 5) Gerge C. Benell, WASTELAND CULTURE, iz »Recent Sociology« ed. by H. P. Dreitzel, London, 1969., str. 263
  - 6) Blake, COMPLETE WRITINGS, Ed. by Geoffrey Keynes, Oxford, 1069., str. 148 — 158